

ПЪРВИ СЪПКИ НА МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ В АМЕРИКА

Георги Генов

Към края на XIX в. българите в Северна Америка са по-малко от хиляда¹. Въпреки това тяхното присъствие в пъстрата етническа картина на Новия свят започва да се забелязва, защото идващите от Мизия, Тракия и Македония са синове на един добродетелен народ, който свято почита обичта към отечеството, свободата и трудолюбието.

Родният край остава далеч, но мнозинството от българските емигранти насочват задълго усилията си към осъществяването на националните идеали². Средоточие на обществената им изява на американска земя стават съвременното създадените взаимоспомагателни братства и църковни общини. Организирането на политически обединения - клубове, кръжоци, дружества ... е следващият по-висш етап в дейността на емиграцията.

Появата и историческата мисия на тези общественно-политически сдружения са важен научен проблем. Неговото осветляване ще ни запознае с множество неизвестни факти, които имат своята значимост не само като регионално явление, но и в контекста на общобългарската нова история. Това ще ни помогне да си изградим друга „оптимистична теория“ за българската народностна психика, защото ще ни срещне с примери на изключителен патриотизъм, проявен от нашите сънародници, попаднали в условията на една не особено гостоприемна действителност. Въпросът е особено актуален за техните потомци, които живеят сега в САЩ и Канада и са изложени на опасността от асимилация. Той има и определено политическо звучене, с оглед на денационализаторските попълзновения на сръбската, македонистката и гръцката пропаганда отвъд океана.

Години наред този важен исторически проблем е подценяван от българските изследователи. Те споменават за първите прояви на организираното македоно-одринско движение в САЩ само с по няколко думи. В най-авторитетното изследване „Българите-американци“, излязло изпод перото на Н. Алтънков, е отбелязано, че „първите познати български дружества датират от 1902 г., когато биват формирани няколко македонски организации. . . , тяхната главна квартира се намирала в Чикаго, Илинойс“³. Логично е да се очаква, че авторите, писали преди Алтънков, поддържат подобна погрешна теза⁴.

---

¹ В бр. 16 от 15 дек. 1902 г. на първия български вестник в САЩ - „Борба“ се отбелязва, че редакцията знае за присъствието на около 500 българи в северната част на континента.

2 Под това обобщено понятие авторът разбира : борба за национално обединение и всеотъстен напредък на българския народ и на българската държава, както и - стремеж към постоянно издигане на техния международен авторитет.

3 N. Altankov. The Bulgarians - Americans . Palo Alto, California , 1979, p. 56.

4 В. Стефанов. 25-годишен юбилеен алманах на в. „Народен глас" и българите в Америка. Гранит сити, б. г., с. 459; В. Стефанов, В. Граматиков. Българо-американски алманах за 1923—1924 г. Гранит сити, 1924, с. 114; Юбилеен алманах на в. „Народен глас". 1907—1918. Гранит сити, б. г., с. 59.

стр.2

Напоследък историческата истина започва да си пробива път, но половинчато и с много фактологични грешки. Б. Николов⁵ и К. Гърдев⁶/6/ посочват, че първото македоно-одринско дружество е създадено през 1899 г., но невярно твърдят, че едва третото (учредено в Чикаго през 1901 г.) носи името „Васил Левски". Те предават грешно и наименованието на дружеството⁷. Подобно е положението и с проучванията относно основаването и дейността на българо-американския Македонски комитет (1904 г.). Сведенията за него са откъслечни и много противоречиви⁸.

* * *

Първите не особено достоверни източници за присъствието на българи в Северна Америка датират от средата на XIX в. За там заминават група български младежи с цел да се изучат за протестантски пастори. Н. Алтънков отбелязва и интересния факт, че по същото време българският националреволюционер Гълъб войвода (Хр. Сариев) търси свои сънародници в Америка, за да ги привлече за подготовка на въстание в отечеството⁹.

От втората половина на XIX в. има сигурни сведения за живеещи в САЩ и Канада българи като Илия Йовчев, наречен от Васил Стефанов — „баща и основател на нашата емиграция"¹⁰, Вълко Шопов, д-р Станев, д-р Г. Чакалов, споменати от Алеко Константинов в пътеписа „До Чикаго и назад"¹¹. В историческите извори се появяват имената и на д-р Христо Балабанов, заминал за Америка след Априлското въстание, д-р Иван Мишов, д-р Каменов, Иван Балабанов и др. ¹²

В края на века в САЩ пристигат десетки българи, които постъпват в тамошните университети. Между тях са бъдещите интелектуалци: Стоян Ватралски, Станислав и Спас Шумкови. Техните имена се срещат между създателите на първото студентско дружество „България", учредено по инициатива на братя Балабанови в Ню Йорк през 1890 г. и просъществувало до 1897 г. Освен взаимопомощ дружеството си поставя за цел да запознава американската общественост с българския национален въпрос¹³.

Що се отнася до появата на първото българско македоно-одринско дружество - дори за специалистите е изненада фактът, че то е основано през 1899 г. в едно малко градче на Нова Англия, отстоящо на хиляди мили от „българската столица" Чикаго¹⁴, наричащо се Норт Адамс¹⁵. В ръководството са избрани Марко Калудов - председател, и Борис Рачев - секретар¹⁶. Учредителите наричат дружеството „Левски"¹⁷.

---

⁵ Б. Николов. Документи из дейността на българските емигрантски дружества в САЩ и Канада от началото на XX в. — Исторически преглед, 1986, кн. 3, 73—74.

⁶ К. Гърдев. Македонската политическа организация в Канада до 1944 г. (ръкопис), с. 25.

7 Името на дружеството е само „Левски“, а не „Васил Левски“.

8 А. Пантев. Българският въпрос в САЩ. 1876—1903. Велико Търново, 1984; Историческата българистика в Англия и САЩ. 1856—1919. С., 1986; А. Пантев, П. Петков. САЩ и България по време на Първата световна война. С., 1983. В цитираните съчинения се съобщава за Български революционен комитет в Ню Йорк, но не се споменава инициаторът за неговото създаване — Албърт Сониксен. На свой ред К. П а н д е в отчита заслугите на Сониксен, но не пише за други видни личности. Вж. предговора към А. Смит. Спомени от Македония. С., 1983, с. 6.

9 N. Altankov. Op. cit., p. 18.

10 В. Стефанов. Пос. съч., с. 129.

11 А. Константинов. Съчинения. Т. 1. С., 1970, 254—258.

12 В. С т е ф а н о в. Пос. съч., с. 130; В. Стефанов, В. Г р а м а т и к о в. Юбилеен алманах. . . , с. 36.

13 Македония. Гранит сити, 1907, бр. 13, 14.

14 Почти единодушно всички, които са засягали разглеждания проблем, посочват, че първото македоно-одринско дружество е основано в Чикаго.

15 Намира се близо до мястото, в което се пресичат границите на щатите Масачузетс, Вермонт и Ню Йорк.

16 Първото писмо от дружество „Левски“ до Върховния македонски комитет в София е от януари 1900 г., но в него е отбелязано: „Устава утвърден получихме“. Следователно дружеството е създадено през 1899 г. и е изпратило за одобрение изработен през същата година устав. НБКМ—БИА, ф. 224, а. е. 23 а, л. 162.

17 Авторът на настоящата статия не е открил нито един документ, в който да фигурира наименование „Васил Левски“.

Стр.3

В 1900 г. се създава дружество със същото име и в Ню Йорк ; председател е Жеко Станев, а секретар — Иван Станев. От полугодишния му отчет за януари-юни 1901 г. става ясно, че организациите в отделните градове са секции на едно и също дружество. Документите на всички клонове се подпечатват с еднакъв печат, на който има изобразен череп и кръстосани кости, а под него е изписано на английски: „ЛЕВСКИ“. В околоръст надписът гласи: „MACEDONIAN SOCIETY IN UNITED STATES OF AMERICA “ (Македонско дружество в САЩ).

От споменатия документ се разбира, че третата секция от общоамериканското дружество „Левски“ е създадена не в Чикаго, а в Толидо. В отчета е отбелязано: „Дружеството е основано в Норт Адамс, Масачузетс. Най-много членове има в Ню Йорк, после в Норт Адамс, в Толидо, Охайо и др.“ По-нататък откриваме забележката: „Настоятелството е в Ню Йорк.“¹⁸

В края на 1901 г. в Чикаго се създава четвърта по ред секция. През 1902 г. настоятелството на дружеството се премества в „българската столица“. Изглежда, че станалото има връзка с пристигането на М. Калудов — най-изявения по това време деец на македоно-одринското движение в САЩ.

Последното известно настоятелство в навечерието на Илинденското въстание има следния състав: М. Калудов — председател (от Чикаго), Т. Терзиев — секретар (от Сент Луис), и Петър Игнатиев — касиер (от Норт Адамс)¹⁹. За отбелязване е, че М. Калудов председателства дружество „Левски“ почти през цялото време на неговото

съществуване с изключение на периода, когато настоятелството се намира в Ню Йорк, За секретари последователно са избирани : Борис Рачев, Иван Станев, Михаил Карчов, Атанас Стойчев и Тодор Терзиев, а за касиери — Борис Делчев и Петър Игнатев²⁰.

През 1903 г. дружество „Левски“ има секции и отделни членове в 16 града на САЩ и Канада²¹. В началото на 1902 г. то започва да издава свой печатен орган - в. „Борба“. От поместеното във вестника и от някои документи на дружеството могат да бъдат направени изводи за идейните му позиции. Програмната статия обещава, че редакцията ще се старее материалите да отговарят на политическите възжеления на българите в емиграция и че ще ги информира редовно за събитията в Америка и в родината. С една дума, ще се стреми вестникът „да бъде съвременен, вървящ паралелно със стъпките на прогреса и разума“.

В статията „Нашият девиз“ интелектуалците, обединени около в. „Борба“, се представят като „скромни ратници за реализирането на автономна Македония“²². А в една публикация на председателя М. Калудов се казва: „Известията, които пристигат всеки ден за золумите в Македония и Одринско. . . , заставят всеки българин, в когото тече капка кръв от патриотизъм, да се замисли по-сериозно за поробените братя и сестри в Турско.“ Българинът робува, работи като вол, „живее като просек и се скита немил-недраг по чужди страни“ — отбелязва авторът и възкликва: „Като е тъй, трябва ли Българина да стои със згърнати ръце? . . . Трябва ли Българина да мълчи? Не, и никак не. В София има „Върховен Македонски Комитет“, който засега показва извънредна деятелност. . . Всеки, който съзнава своя дълг към отечеството си, трябва и длъжен е, да се притече на помощ на тези, които стоят начело на Върховния Македонски Комитет. . . , повтарям всеки, па бил той в България, в Азия, Африка, Америка и Австралия.“²³

-----
18 НБКМ—БИА, ф. 224, а. е. 25, л. 2402—2404.

19 Пак там, а. е. 27, л. 251.

20 Пак там, ф. 224, а. е. 23 а, л. 162; а. е. 25, л. 1020, 2404; а. с. 27, л. 251; Борба, бр. 15 от 15 окт. 1902; бр. 16 от 15 дек. 1902.

21 Градовете, в които е известно, че имало членове на дружеството, са: Норт Адамс, Ню Йорк, Толидо, Чикаго, Медисън, Бостън, Сент Луис, Ла Файет, Кумдерленд, Менсфийлд, Холиоук, Кълъмбъс, Сюу, Айова Фалс, Синей пати и Дейтън. Вж. Борба, бр. 16 от 15 дек. 1902. Срв.: К. Г ъ р д е в. Пос. съч., 25—26. Авторът дава по-малък брой на дружествата (секциите).

22 Борба, бр. 9 от 1 юни 1902.

23 НБКМ—БИА, ф. 224, а. е. 23 а, л. 163—164.

Стр.4

Патриотите, членуващи в дружество „Левски“, гледат на усилията за освобождаването на Македония и Одринско като на продължение на борбата от Възраждането. От страниците на своя вестник те сочат примера на Апостола и на Христо Ботев, които изпреварили своите съвременници, защото тяхната идеология била обърната и към обществените проблеми. М. Карчов, секретар на дружеството, развива възгледа, че освобождаването на споменатите области и обединението им с България ще бъде извоювано само чрез въстание, подготвено от комитети по подобие на тези, които бе създал Васил Левски²⁴.

Дружество „Левски“ има свой устав. В писмо от 25 януари 1900 г. настоятелството пише до Върховния комитет в София, че го изпратило за одобрение. По-късно утвърденият вече устав бил върнат в САЩ²⁵. Вероятно по тази причина авторът на настоящото изследване въпреки старанието си не успя да открие оригинала²⁶ в нашите и американските архиви. Неговото издирване би хвърлило по-обилна светлина върху идеологията и организационната структура на дружеството. Но и данните, с които разполагаме, ни дават доста пълна представа за интересуващата ни материя : Членовете на дружеството, в единомислие със схващанията на ВМОРО, са привърженици на идеята за автономна Македония като временен етап по пътя към обединението с българската държава. Те смятат, че целите ще бъдат постигнати след масово въстание на въоръжения народ.

В организационно отношение дружество „Левски“ действа като част от структурата, създадена от Върховния македонски комитет, и се намира в тясно взаимодействие с него. Към края на своето съществуване то установява връзки и с Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО). Дружеството е изградено от секции в отделните градове, като въз основа на чл. 5 от устава настоятелството приканва своите съмишленици „в места, гдето има повече от 3 члена, да избират подсекретар - касиер, който да се сношава с настоятелството“²⁷.

Представата за идейната програма на дружество „Левски“ се допълва от неговото участие в борбата срещу Върховния комитет на ген. Цончев и Ст. Михайловски. Още на VI извънреден македонски конгрес (1899 г.) американските българи са представени от д-р Ст. Шумков, живеещ по това време във Варна²⁸. На следващата година той се завръща в Америка вече като официален представител на Върховния комитет²⁹. След разцеплението от 1901 г. дружество „Левски“ се обявява срещу фракционните борби. То критикува Сарафов, но главно привържениците на ген. Цончев. Те пише в „Борба“ - „също не могат да имат нашето одобрение всецяло, по простата причина, че ген. Цончев се инспирира „от горе“ и че програмата му не почива на чисто революционни начала“³⁰.

Малко след това вестникът публикува статията „Генералите си оплитат кошницата“, в която по повод на това, че българите от САЩ и Канада не са поканени на конгрес, се отбелязва: „Не разбираме, защо хората около този славен комитет не са благоволили да изпратят и на нашето дружество такова едно окръжно. Може би „генералите“ искат да се отърват от един неблагоприятен делегат. . . Тия хора енергично са се заели да разрушат Македонската организация» или поне да я тикнат в ръцете на „августейшия ни господар“³¹.

24 Г. Т а м б у е в. Из историята на българския емигрантски печат. — Родолубие, 1982, кн. 11-12, с. 83.

25. НБКМ—БИА, ф. 224, а. е. 23 а, л. 162.

26 Борис Николов съвсем произволно сочи намиращия се в ЦДИА (под сигнатура: ф. 771, оп. I, а. е. 2, л. 2—27) „Устав на Македоно-Одринската Българска Народна Организация в Северо-Американските Съединени щати“ като устав на дружество „Левски“, Трябва да се отбележи, че уставът, на който той се позовава, е написан много по-късно, през 1912 г. Вж. Б. Николов. Пос. съч., с. 73, бел. 9; Срв. К. Гърдев. Пос. съч., с. 25, бел. 71.

27 Борба, бр. 16 от 15 дек. 1902.

28 Конгресът е наречен „македонски“, защото по това време Одринско все още не е включено в революционната територия.

29 . Г. Т а м б у е в. Из историята на българския емигрантски печат. -Родолубие, 1983, кн. 5, с. 53.

30 Борба, бр. 9 от 1 юни 1902.

31 Пак там, бр. 11 от 1 юли 1902.

Стр.5

С окръжно № 7 от 7 януари 1902 г. настоятелството на дружеството „Левски“ пита своите членове какво смятат, че трябва да бъде тяхното поведение към комитета „Цончев—Михайловски“. Въз основа на получените отговори дружеството официално се отцепва от „генералския“ комитет. Все пак, въпреки че не е поканено, то изпраща двама делегати за X редовен конгрес в София³².

След завръщането си Л. Кереков (единствен участник в работата на конгреса) дава отчет, който е публикуван във в. „Борба“. От изнесеното става ясно, че бил направен опит делегатът на дружество „Левски“ да бъде касиран, но все пак той влязъл в залата за заседания. По-късно заедно с още 27 делегати Кереков съставил и подписал „Декларация“, с която се образува нов комитет. В ръководството на този комитет влизат: арх. Станишев, Карайовов и Яворов.

С окръжно № 33 от 10 октомври 1902 г. настоятелството пита членовете на дружеството: „1) Да признаем ли Комитета? 2) Събраните 100 долара да се изпратят ли?“³³ Авторът на настоящата статия откри неизвестен досега шестнадесети брой на в. „Борба“ (бр. 1 от год. II)³⁴. В него е публикувано окръжно № 34, в което настоятелството съобщава, че на въпроса, дали да бъде признат комитетът на Станишев, отговорили 65 души. Мнозинството казва „да“ и Македоно-одринско дружество „Левски“ се присъединява към новия комитет /35/.

Може да се направи изводът, че в своите възгледи за тактическите начала на движението членовете на дружество „Левски“ стоят съвсем близо до идейните позиции на Вътрешната организация и на поддържащите с нея връзки комитети на легалното движение в България. А това е доказателство за демократичния характер на тяхната идеология, обявяваща се срещу намесата на двореца в революционната борба.

За да подпомага дейността на Върховния комитет, дружество „Левски“ нееднократно изпраща в София парични суми, събрани от българите в САЩ. Това става чрез набиране на редовни членски вноски: от абонаментите за вестниците „Борба“ и „Реформи“, от доброволни помощи, от продажба на брошури („Прилепските светци“, „Македонски войводи“ и др.), на портрети на революционни дейци и картата „Старопланински полуостров“. Пари се събират и от нарочно организирани вечеринки и театрални представления. Дружеството разпространява и облигации от т. нар. Патриотичен заем³⁶.

Не е възможно да се посочи точната сума, с която дружество „Левски“ участва в подготовката на Илинденското въстание, а след това и в подпомагането на жертвите от погрома. Наличната документация обаче позволява да се твърди, че сумата не е малка. На 25 януари от Норт Адамс са изпратени 11 долара, събрани от членовете, и 2 долара и 34 цента от абонамента на в. „Реформи“³⁷. От квитанция на Върховния комитет става ясно, че през същата година той получава 65 златни лева и 3 лв. и 40 ст. сребърни³⁸. На 17 януари 1901 г. в София са получени нови 20 долара³⁹, а до 30 юни сумата вече нараства на 45 долара (златни)⁴⁰. Най-голяма сума е изпратена в навечерието на Илинденското въстание. От събраните през 1902г. 126 долара и 43 цента в София са изпратени 110, а останалите са използвани за печатане и експедиране на в. „Борба“, както и за връщане на абонаменти⁴¹.

-----
32 Делегатите са д-р Ст. Шумков и Л. Кереков, но на заседанията присъства само Л. Кереков.

33. Борба, бр. 15 от 15 окт. 1902.

34 Д. Иванчев. Български периодичен печат. 1844—1944 г. Т. I. А—М. С, 1962. Авторът описва само 15 броя, и то от първата годишнина. Оказва се, че вестникът започва втората си годишнина с бр. 16 от 15 дек. 1902 г.

35. Борба, бр. 16 от 15 дек. 1902.

36. НБКМ-БИА, ф. 224, а. е. 25, л. 2402-2404.

37 Пак там, а. е. 23 а, л. 162.

38 Пак там, л. 167.

39 Пак там, а. е. 25, л. 1020.

40 Пак там, л. 2404. От документа става ясно, че сумата е равна на 200 златни лева.

41 Пак там, а. е. 27, л. 116. Сумата се равнява на 566 златни лева и 50 ст.

Стр.6

Наред с пряката материална помощ дружество „Левски“ подпомага и идейно революционната борба за освобождаването на Македония и Одринско. Една от най-важните насоки на неговата дейност е пропагандирането на справедливия характер на българската национална кауза пред чуждестранното обществено мнение. В това отношение най-сериозен е приносът на членуващите в дружеството български интелектуалци, които участвуват в македоно-одринското движение главно със силата на своето перо, както и с правдивото си вдъхновено слово. Особена заслуга имат личности като Стоян Ватралски, Станислав и Спас Шумкови⁴², Тодор Терзиев, Любомир Керекон, Спас Тонджоров, анонимния публицист Х. У., Марко Калудов и Михаил Карчов.

Стоян Ватралски е вероятно първият българин в САЩ, който се ориентира към пряко сътрудничество с Върховния македонски комитет. Като студент в Кеймбридж той пише в София още през 1896 г.: „Моля проводете ми книги и вестници и пр. Аз ще се старая с тяхната помощ да защита според силите си нашите интереси пред английския свят.“⁴³ В началото на 1900 г. отново търси съдействие; „Трябват ми документи, които разглеждат въпроса всеотрасно с цел да приготвят на английски защитата на македонската кауза. . . в Съединените държави. То ми е патриотична длъжност — добавя Ватралски. — Хората нека разискват дали перото е по-мощно от сабята. Аз за себе си съм решил, че моето перо е по-мощно от моята сабя.“ Писмото съдържа и други полезни за делото съждения: „Македонският въпрос не може да се разреши без участието на англосаксонския свят“ и още: „В чисто демократически страни, каквито са англосаксонските, дето публичното мнение седи на трона, апел чрез печата е от извънредна важност.“⁴⁴

Ватралски удържа на думата си — на 7 април 1900 г. във в. „Бостън транскрипт“ излиза негова статия под заглавие „Наближаващото въстание в Македония“⁴⁶. Като изпраща копие на Върховния комитет, той подчертава, че споменатото печатно издание е сред най-авторитетните в цяла Америка: „Никой друг вестник от тази страна на океана не се чете от толкова културни и влиятелни читатели.“⁴⁶

Статията на Ватралски, без да блести с особени качества, е постижение за времето си и ясно осветлява причините за предстоящия бунт на българите. В нея той отхвърля твърденията, че засилващото се напрежение в Македония се дължи на някакви външни „агенти“, като посочва, че обяснението трябва да се търси в политиката на властите и в неизпълнените обещания на Великите сили. Авторът отбелязва, че при тези обстоятелства революционерите в Македония закономерно се надяват на помощта на България, без да пренебрегват Русия и Англия. „Към България Македония справедливо отправя специални искания“ - пише Ватралски. -Свързани чрез една религия, един език, от традицията и единните национални желания, македонските българи „гледат на Княжеството като на другата — свободна част от тяхното отечество“.

На края авторът отправя призив към световноизвестни учени като Джордж Кенън и други, сами да проверят каква е етническата принадлежност на славянското население в Македония. „Тогава — пише той — те ще се уверят, че македонският говор е диалект на българския език.“⁴⁷ През следващите години името на Ст. Ватралски се появява все по-често по страниците на американския печат, както и в българските емигрантски издания.

Станислав Шумков завършва философия в Пенсилванския университет. За труда си „Българското възрождане“ получава докторат по философско-исторически науки. Още като студент (през 1897 г.) публикува книгата „Бъдещето на балканските

---

42 Синове на известния български национал-революционер Ив. Шумков от Прилеп.

43 НБКМ—БИА, ф. 224, а. е. 17, л. 347.

44 Пак там, а. е. 23 а, л. 12.

45 St. Vatralsky. The Impending Revolt in Macedonia. - Boston Transcript , 7 April 1900. 46 НБКМ—БИА, ф. 224, а. е. 23 а, л. 1114.

47 Пак там.

Стр.7

държави“⁴⁸, в която се разглежда и македоно-одринският въпрос. По-късно той издава специално изследване „Македонският въпрос“ и сътрудничи редовно на в. „Борба“ с материали по споменатата проблематика. Наред с това д-р Шумков се занимава с активна агитаторска дейност — обикаля надлъж и нашир САЩ и изнася беседи за положението в своята поробена родина. „В Америка държах над две хиляди сказки. Популяризирах каузата пред няколко милиона американци“ — споделя той в спомените си⁴⁹.

Ст. Шумков успява да установи връзки с видни общественици, конгресмени, сенатори. С всичко това той спечелва уважението на българите в Америка. Закономерно идва съобщението от 1 юли 1902 г. във в. „Борба“, че дружество „Левски“ упълномощава именно него за свой делегат на X македонски конгрес в София⁵⁰.

Сред пиещите в „Борба“ и „Реформи“ американски българи с особено ясна патриотична позиция се отличава Марко Калудов. В една от първите си публикации той убедено твърди, че националреволюционерите, които посвещават живота си на борбата за обединението на българските земи, винаги ще бъдат верни на девиза „Свобода или смърт!“ В друга статия Калудов призовава своите сънародници на борба срещу тирана с думите: „Нека се покажем пред света, че сме достойни да се наричаме потомци на Крума, на великия Симеон, от когото е треперила Византия, и на Самуила — страшилото на юначните Спартанци и Атиняни.“⁵¹

Страниците на в. „Борба“ пазят за историята и пламенната публицистика на двама автори, пиещи под псевдоними — Гринлифов и Х. У. В статията си „Реформите в Македония“ Гринлифов остро разобличава политиката на Великите сили. „Европейските сили — пише той — говорят за въвеждането на реформите, предвидени в Берлинския трактат, но

те умишлено лицемерят; всъщност те са морални отговорници за отчаяното положение на роба в Турция."62 А както отбелязва Георги Тамбуев: „има нещо ботевско в коментара на Х. У.: „Спи! Спи опасност!"63 Като се позовава на американския кореспондент на „Таймс", Х. У. описва със състрадание зверствата на арнаутски банди над българското население в Македония, които обезобразяват своите жертви, режейки бузи, уши, носове.

Патриотите от дружество „Левски" внимателно следят всичко, което се пише в чуждия и в българския печат, и когато нещо не отговаря на истината или обижда нашия народ, издигат глас на протест. С особена злъч те се надхвърлят върху българските протестантски мисионери в САЩ, които според тях , разединявали емиграцията. „Тези хора — пише „Борба", — за да изкарат някой мизерен долар, в своите глупави лекции представят България за една варварска страна с най-долна цивилизация. Те запетняват (опетняват) българския народ, (като) на всеослушание тръбят, че е разбойнически и че живее от грабежи."Във връзка с това , трябва да се подчертае , че авторът на настоящето проучване не можа да открие документално потвърждение на гореизложената теза.

Стрелите се насочват и срещу мис Елен Стоун ; разясняват се допуснатите от нея грешки в лекциите ѝ за Македония: „Не можем даже да се смеем на наивната декларация на г-ца Стоун, че искала да съгради занаятчийско училище в Македония, за да не стават македонците повече разбойници. Това е още едно оскърбление, нанесено на тоя злочест народ, защото тя знае, че несигурността на живота, честта и имуществото в Турция е причината, че мирни хора оставят занаятието си, хващат гората, за да отмъстят за поруганата си чест."54

Във връзка с аферата „Мис Стоун" д-р Ст. Шумков е принуден да публикува на 15 май 1902 г. следната официална декларация: „Упълномощен съм, в качеството

-----

48 S . Shoomkoff . The future of the Balkan states . Philadelphia ,1897. 49.Г. Тамбуев. **Пос.** съч. — Родолюбие, 1983, кн. 5, с. 54.

50 Борба, бр. П от 1 юли 1902.

51 НБКМ—БИА, ф. 224, а. е. 23 а, л. 165.

52 Борба, бр. 11 от 1 юли 1902.

53 Г. Тамбуев. **Пос.** съч. — Родолюбие, 1982, кн. 11—12, е. 84.

54. Борба, бр. 9 от 1 юни 1902, с. 2.

Стр.8

си на специален агент на Върховния Македоно-Одрински комитет в Северна Америка, да заявя на всеослушание, че последният е непричастен в пленяването на г-ца Стон."/55/

Вниманието на дружество „Левски" е насочено към събиране и публикуване на достоверни сведения за терора на турските власти над българското население в Македония и Одринско, както и за революционния отпор срещу него. Много известия са почерпани от американския печат. Като се позовава на „Чикаго америкън", в „Борба" съобщава за сблъскване в Скопие между турската войска и местни българи. Цитирайки същия източник, вестникът посочва, че е

насрочена датата на всеобщото въстание. Друг брой известява, че според „Дейли телеграф“ около Струмица станало сблъскване между чета от 300 българи и турската армия.

От брой 15 нататък вестникът поддържа редовна рубрика „Писма от Македония“. Обръща се особено внимание на начина, по който се третират предводителите на българите в Македония и Одринско. Съобщават се факти като този за арестуването в Одрин на поп Ангел, когото турците оковали в тежки вериги; за задържането на революционера Ангел Филипков. „Последният е зле болен от побой, за да изкаже приятелите си, но той от това не се стряска и е решен да умре, макар и да му обещават свобода и голяма служба“ — пише в „Борба“. Вестникът съобщава още, че е арестуван, инквизиран и убит българският учител в Македония Петър Михов 56.

Една от основните задачи на дружество „Левски“ е да привлече все повече членове, а по този начин да усъвършенствува своите обществени функции в областта на взаимоподпомагането и просветителството. Неведнъж по страниците на „Борба“ се говори за необходимостта от засилване на организационната работа сред емиграцията. Като одобрява появата на ново българско дружество във Филаделфия, наречено „Другар“, вестникът подчертава: „Подобни дружества имат голямо значение особено за новодошлите българи, тъй като те не познават страната и езика, и са изложени на безработица и бедност.“ Същевременно дружество „Левски“ критикува някои несъобразности в устава на „Другар“⁵⁷, като предлага в него да бъде включена специална точка за подпомагане на новодошлите при намиране на работа. Препоръчва се да бъдат посочени изрично и други две задължения: дружеството „да привлече в по-близки сношения всички българи, емигранти в тая част на света“ и „да дава упътвания на ония, които искат да дойдат, и как да търсят своя поминък“.

Дружество „Левски“ се стреми да прилага тези уставни принципи и в своята социална дейност: да подпомага заболелите си членове и безработните свои сънародници; да устройва курсове по английски език; организирано да запознава новопристигналите с особеностите на американското емигрантско законодателство. Но като че ли в социалната област най-главното е събиране и изпращане на суми и предмети за училищата и черквите в родния край, за благоустрояването и хигиенизирането на селищата в Македония и Одринско⁵⁸.

Вдъхновявани от високоблагородните си помисли, дейците на организираното македоно-одринско движение в Америка нито за миг не проявяват самодоволство от постигнатото. Почти всяко окръжно на настоятелството съдържа призив за затягане на редовете, за осъзнаване на националната повеля — съхраняване на българщината в трудните условия на изгнаничеството. Ето какво можем да прочетем в циркулярно писмо № 34: „Ние поканваме членовете на дружеството да се събудят от летаргичния сън и да започнат своята дейност между останалите българи в Америка, нечленове на дружеството. Срамно е да признаем, че от 500 души българи, нам познати из тази страна, само 110 от тях са членове. Прочее на работа.“⁵⁹

-----
55 Пак там.

56 Пак там; Г. Т а м 6 у е в. Пос. съч. — Родолюбие, 1982, кн. 11—12, с. 84. 57 Дружество „Другар“ не може да бъде смятано за част от македоно-одринското движение в Америка, тъй като си поставя по-обща, взаимоспомагателни цели, без да обръща достатъчно внимание на националноосвободителната борба.

58. Борба, бр. 9 от 1 юни 1902; бр. 10 от 15 юни 1902; Б. Николов. Пос. съч., с.73.

59. Борба, бр. 16 от 15 дек. 1902.

---

* * *

През пролетта и лятото на 1903 г. някои от членовете на дружество „Левски“ поемат дългия път към родината с цел да вземат пряко участие в подготвящото се въстание. В България пристига и д-р Ст. Шумков, който също изявява желание да воюва с оръжие в ръка за свободата на Македония. Заради неговия изключителен талант на политик и пропагандатор на българската кауза ръководството на ВМОРО го отклонява от намеренията му и го изпраща обратно в Америка като свой специален пълномощник. С подобна мисия е натоварен и българският журналист в Ню Йорк Станислав Тонджоров, активен деец на дружество „Левски“.

Шумков и Тонджоров успяват да сторят много за запознаването на американската общественост с развитието на Илинденско-Преображенското въстание, а след неговия злощастен край полагат усилия за подпомагане на жертвите. Като използват авторитета си сред журналистическите среди, те стават едни от основните информатори на „Асошиейтед прес“, на „Бостън глоуб“, „Чикаго дейли нюз“, „Бостън транскрипт“ и други периодични издания. Особено ценен е техният принос за запознаването на американците с народностното разпределение на Балканите, с истината, че Македония и Одринско са български области⁶⁰.

Д-р Ст. Шумков започва да издава и специален информационен вестник на английски език — „Маседониан хералд“⁶¹, както и отделни брошури. На няколко пъти той посещава Държавния департамент на САЩ. Приет е от президента Рузвелт и от държавния секретар Хей. Те го уверяват в своята искрена симпатия към страдащия български народ в Македония и Одринско. Тържествено обещават, че правителството ще осведоми Великобритания за благосклонното си отношение към каузата на въстаналите области. Наистина английската дипломация получава уверения, че може да разчита на американската подкрепа във всяка инициатива, насочена към принуждаване на Османската империя да приложи в Македония реформите, обещани от Берлинския договор и осигуряващи на българите нормални условия на живот.